

Lietuvos Respublikos Prezidentui Jo Ekscelencijai Gitanui Nausėdai

Lietuvos Respublikos Seimui

Lietuvos Respublikos Vyriausybei

Lietuvos Respublikos Aplinkos ministerijai

2019 m. rugpjūčio 29 d.

Atviras laiškas valdžiai ir visuomenei dėl Punios šilo

Mes, šį laišką pasirašę mokslininkai, atsižvelgdami į iškilusias diskusijas tarp visuomenės, valdžios atstovų ir ekspertų, pateikiame savo bendrą nuomonę apie Punios šilo miško masyvo apsaugos būtinybę ir principus, kuriais remiantis siūlome organizuoti adekvačią Punios šilo apsaugą.

Per paskutinius kelis dešimtmečius Lietuvos miškuose, įskaitant ir Punios šilą, atlikta daug įvairių gamtinių mokslinių tyrimų. Remiantis jų rezultatais, teigiame, kad Punios šilas yra išskirtinai vertingas gamtiniu ir ekologiniu požiūriu ir, be abejonų, priskirtinas prie pačių vertingiausių Lietuvos miškų. Punios šilo išskirtines vertybes sudaro: didžiausias Lietuvoje sengirių plotas, senų stambių medžių gausa, didelė kraštovaizdžio įvairovė, didelė retų bei nykstančių rūšių ir buveinių koncentracija, miško ekosistemos tęstinumas.

Punios šilas išsidėstęs labai palankioje geografinėje vietovėje – Nemuno kilpoje, kuri suformuoja natūralią ribą, atskiriančią šią miško ekosistemą nuo kitų gretimų gamtos kompleksų. Čia aptinkamos buveinės ir faunos bei floros atstovai iš abiejų Lietuvoje esančių zoninių augalijos tipų – Vidurio Europos lapuočių (nemoralinių) miškų ir šiaurinių spygliuočių (borealinių) miškų, todėl Punios šilo vertė yra ypač didelė, jame gali būti palaikoma maksimali miško biologinė įvairovė.

Punios šilas patenka į Nemuno kilpų regioninį parką. Pagal esamą parko zonavimą šile išskirtos 2 tvarkymo zonos: gamtinis rezervatas, užimantis 457 ha plotą ir botaninis-zoologinis draustinis, užimantis 2706 ha plotą.

Visas šilas yra valstybės nuosavybė (tik šiauriniame pakraštyje yra vienintelė privati sodyba), todėl tai sudaro išskirtinai tinkamas sąlygas organizuoti gamtosauką, palankiausia šiai ekosistemai.

Problematika

Punios šilo gamtinės vertybės – saugomos rūšys ir buveinės – yra išsidėsčiusios visoje šilo teritorijoje. Didesnė saugomų rūšių ir buveinių koncentracija plyti zonoje, turinčioje gamtinio rezervato apsaugos statusą. Dėl vykdomos miškų kirtimų ir medžioklės veiklos botaninio-zoologinio draustinio zonoje, sengirė yra labiau fragmentuota, jos buveinių būklė blogėja, natūralūs procesai sutrikę, mikroklimatinės sąlygos išbalansuotos. Atliekama stebėseną rodo, kad botaninio-zoologinio draustinio teritorijoje retų ir nykstančių rūšių būklė prastėja, tuo tarpu rūšių apsaugos būklė gamtinio rezervato teritorijoje išlieka stabili. Stebėsenos duomenys aiškiai liudija, kad dabartinė miškų ūkinė veikla Punios šilo botaninio-zoologinio draustinio zonoje naikina buveines arba prastina jų būklę, užkerta kelią nykstančių rūšių išlikimui ir plitimui, todėl neužtikrina tinkamos biologinės įvairovės išsaugojimo.

Punios šile yra išskirti pušies ir eglės genetiniai sklypai, tačiau jų vietoje buvo siūloma steigti genetinius draustinius. Genetiniai draustiniai iš esmės yra nesuderinami su biologinės įvairovės ir sengirės apsaugos tikslais. Taikomas genetinių draustinių tvarkymo principas – vykdant kirtimus išlaikyti stabilią medynų amžiaus struktūrą jiems nepasiekus gamtinės brandos – užkerta kelią vykti natūraliems gamtiniams procesams ir miško masyvui vystytis į natūralią gamtinę buveinę.

Punios šile susidaranti negyvoji mediena ar didesni jos židiniai yra ypač svarbūs gausios biologinės įvairovės, įskaitant ir retų bei nykstančių rūšių, palaikymui ir plitimui. Eglės negyvoji mediena yra viena svarbiausių retoms ir nykstančioms rūšims egzistuoti. Pavyzdžiui, šiaurinis elniavabalis (*Ceruchus chrysomelinus*), apskritasporis bobausis (*Gyromitra sphaerospora*), rausvoji pintainė (*Fomitopsis rosea*) yra rūšys, kurių išgyvenimas yra išimtinai susijęs su negyvąja eglės mediena. Tačiau vykdant sanitarinius kirtimus negyvoji mediena (taip pat ir eglės) yra pašalinama. Taip iš esmės botaniniame-zoologiniame draustinyje yra bloginamos sąlygos nuo negyvosios medienos priklausomų saugomų ir nykstančių rūšių apsaugai. Visa tai liudija, jog esamas botaninio-zoologinio draustinio apsaugos statusas yra nepakankamas biologinės įvairovės apsaugai užtikrinti.

Nors rezervato režimas geriausiai atitinka daugelio miško buveinių tvarkymo poreikius, Lietuva iki šiol neturi pakankamo dydžio gamtinio rezervato, skirto miško ekosistemai, kuriame būtų sudarytos sąlygos vyksti buveinių kaitos dinamikai, aptinkamos visos miško buveinių sukcesinės stadijos, reprezentuojama mūsų šaliai būdinga medynų įvairovė. Lietuvoje didieji gamtiniai rezervatai buvo kuriami, siekiant išsaugoti natūralias pelkių buveines. Kiti esantys miško rezervatai yra arba labai nedidelio ploto, arba įsteigti spygliuočių medynuose (pavyzdžiui, Ažvinčių sengirės, Plokštinės rezervatinės zonos), o tai apima ne visas Lietuvos miškų augalijos bendrijas. Mažo ploto rezervatuose nėra aptinkamos visos natūralioms miško buveinėms būdingos sukcesinės stadijos ir nėra palaikoma natūrali buveinių kaitos dinamika, todėl juose negali būti užtikrintos tinkamos sąlygos pažeidžiamų ir nykstančių rūšių išlikimui kraštovaizdžio lygmenyje.

Sanitariniai kirtimai ir žievėgraužis tipografas

Punios šilo botaninio-zoologinio draustinio teritorijoje pagrindiniai plynieji kirtimai yra draudžiami, tačiau vykdomi sanitariniai plynieji kirtimai ir leidžiamos visos kitos kirtimų rūšys. Atliekant kirtimus, pašalinama negyvoji mediena – būtina egzistuoti saugomoms ir nykstančioms rūšims. Didelio skersmens žuvę medžiai yra vienas iš sengirės požymių, o tokių medžių trūkumas Europos miškuose lemia maždaug trečdalis sengirėse aptinkamų gyvūnų ir grybų rūšių nykimą. Šiame procese itin svarbi yra eglės negyvoji mediena, kurioje vystosi daugybė retų ir pažiedžiamų augalijos ir gyvūnijos rūšių, deja, pagal esamas sanitarinių kirtimų taisykles tokia eglės mediena iš botaninio zoologinio draustinio privalo būti pašalinta..

Didžiausią rūpestį, nors dažnai ir nepagrįstą, kelia nuogaštavimai dėl žievėgraužio tipografo *Ips typographus* populiacijos staigūs protrūkiai, kurie, neva, padaro daug žalos miškui. Centrinėje ir Šiaurės Europoje, kur šiuo metu stebimi katastrofinio pobūdžio tipografo populiacijos protrūkiai, šio reiškinio priežastys nesiejamos su miškininkavimo veiklos nevykdymu rezervatuose. Tokie protrūkiai pirmiausia yra susiję su klimatiniais veiksniais ir miškininkavimo klaidomis ūkiniuose miškuose. Atsižvelgiant į tai, kad Punios šilas yra vertingas visų pirma gamtosaugos, o ne ūkiniu požiūriu, čia vykstančius procesus pirmiausia reikėtų vertinti iš gamtosaugos perspektyvos. Yra pastebėta, kad didesni tipografų židiniai dažniausiai susiformuoja tankiai sodintuose eglynuose, o

mišriuosiuose medynuose, kuriuose eglė stipriai nedominuoja, dažniausiai stebimi tik pavieniai užpulti medžiai ar nedidelės medžių grupės, bet ne ištisi medynai. Tipografų populiacijos lokalūs protrūkiai kyla dėl nepalankių eglei klimatinų veiksnių ir visada būna tik laikini. Tokiais atvejais vykdomi sanitariniai (pažeistų medžių) kirtimai gal ir duoda materialinės naudos, tačiau toli gražu nepagerina fitosanitarinės situacijos medyne ir neužtikrina tinkamo kenkėjų populiacijos augimo valdymo. Kenkėjų populiacija sumažėja natūraliai ir nesikišant žmogui, nes stipriai išauga žievėgraužių tipografų dauginimasi ribojančių organizmų populiacijos, t. y. žievėgraužių tipografų antagonistų, parazitinių ir grobuoniškų mikroorganizmų, vabzdžių, tokių kaip *Thanasimus formicarius*, *Nemosoma elongata*, *Nudobius lentus*, *Dolichopodidae*, *Braconidae*, *Pteromalidae* ir daugybė kitų, populiacijos. Žievėgraužio tipografo populiacija arba šių kenkėjų žalingumas sumažėja pasikeitus klimatinėms sąlygoms, konkrečiu atveju pagerėjus augavietės drėgmės režimui. Nupjovus ir pašalinus tipografų apniktus medžius, yra sutrikdomas ne tik ir žievėgraužio tipografo populiacijos augimą natūraliai stabdančių organizmų vystymasis, bet ir pažeidžiama buveinės ekologinė pusiausvyra.

Plokštinės ar Ažvinčių sengirės rezervatinėse zonose, kuriose daug kur vyrauja eglės ir žmogus nesikiša į natūralius procesus, miškas dėl žievėgraužio tipografo neišnyko ir stebimas puikus medynų savaiminis atsikūrimas. Todėl nuogastavimai, kad Punios šilą sunaikins žievėgraužis tipografas, yra nepagrįsti. Be to, Punios šile medynai, kuriuose dominuoja eglė, sudaro tik 7 proc. bendro miško ploto, visur kitur ši rūšis yra tik kaip priemaiša su kitais medžiais arba jos iš viso nėra.

Medžioklė

Punios šile dabar esantis stambiųjų kanopinių žinduolių tankumas gerokai viršija natūralius ekosistemos pajėgumus juos išmaitinti. Dirbtinai palaikoma didesnė populiacija yra žalinga natūralioms ekosistemoms. Pernelyg didelė žvėrių gausa prisideda prie medynų rūšių kaitos, kai mėgstamų ęsti medžių rūšių pomiškis yra sunaikinamas ir plinta nemėgstamos ęsti rūšys (pavyzdžiui, lazdynas). Medžioklė, nesvarbu, ar būtų organizuojama VĮ Valstybinių miškų urėdijos, ar privačių būrelių, orientuota į didesnę medžiojamosios faunos teritorijoje palaikymą. Nesiiimant priemonių (šėrimo, pašarinių kultūrų sėjimo), dirbtinai gausinančių šių žinduolių populiaciją, stambiųjų kanopinių žinduolių skaičius laikui bėgant stabilizuosis iki optimumo, kurį gali išlaikyti Punios šile esantys jų mitybai tinkančių augalų resursai. Tolimesnė stambiųjų kanopinių žinduolių populiacijos gausa tiesiogiai priklausys nuo šile konkrečiu laikotarpiu esančio maisto kiekio.

Atsižvelgdami į šias aplinkybes, konstatuojame, kad medžioklės vykdymas Punios šilo natūralios ekosistemos gerai būklei palaikyti yra žalingas.

Pasiūlymai adekvačiai Punios šilo apsaugai

Europoje likę tik atskiri sengirių fragmentai, miškų naudojimo medienos gamybai intensyvumas nuolat didėja. Lietuvoje rezervatiniai miškai sudaro tik 1,3 proc. nuo visų miškų. Tai dažniausiai pelkių ar greta pelkių augantys miškai. Iki šiol neturime pakankamo dydžio tikro miškų gamtinio rezervato, kuriame būtų sudarytos sąlygos vykti natūraliai miško buveinių kaitai, reprezentuojama mūsų šaliai būdinga natūralių medynų įvairovė ir sudaromos sąlygos ilgalaikiai miškų ekosistemos biologinės įvairovės apsaugai. Atsižvelgiant į tokį kontekstą, būtų tikslinga siekti visoje Punios šilo teritorijoje sudaryti sąlygas formuoti sengirei.

Sengirės terminą suprantame kaip medyną, atitinkantį šiuos principinius kriterijus:

- Įvairiamžis ir įvairiarūšis medynas su besiformuojančia natūralia sukcesine mozaika;
- Susikaupęs didelis kiekis įvairių tipų ir puvimo stadijų negyvosios medienos;
- Medynas vystosi natūraliai, nesikišant žmogui.

Taikomas saugomos teritorijos režimas, sudarantis sąlygas vykti natūraliems gamtiniais procesams be ūkinės veiklos įsikišimo, didintų Punios šilo kaip gamtos paveldo objekto vertę. Visas Punios šilas yra pakankamai didelė teritorija, kuri galėtų savaime susireguliuoti dėl įvairių nepalankių veiksnių, ir papildomas įsikišimas nėra reikalingas. Savaiminis miško atsikūrimas, vystymasis ir susireguliuavimas, kuris vyko tūkstančius metų prieš mišką pradėjus tvarkyti žmogui, savaime yra vertybė, nedaranti miškui žalos.

Natūralių procesų palaikymą, siekiant išsaugoti biologinę įvairovę, be žmogaus įsikišimo į ekosistemą vertiname kaip efektyvesnį būdą nei pažeistų medynų tvarkymas ir atkūrimas. Žmogaus įsikišimas galėtų būti svarstytinas tik išimtiniais atvejais, gamtos saugos mokslininkams ir ekspertams (pavyzdžiui, tam suformavus specialią tarybą) sutarus dėl tokios būtinybės.

Veikla Punios šile turi būti nukreipta į saugomų gamtos vertybių būklės gerinimą – toks principas taikomas daugelyje Vakarų Europos valstybių. Šiuo principu turėtų būti remiamasi ieškant tinkamo teisinio statuso Punios šilo apsaugai užtikrinti. Medžioklė, taip pat ir šiuo metu vykdoma miško kirtimo veikla Punios šile yra nesuderinama su šiuo principu.

Punios šile yra aptinkamos šios ES svarbos buveinės: vakarų taiga (9010), pelkėti lapuočių miškai (9080), skroblynai (9160), griovių ir šlaitų miškai (9180), pelkiniai miškai (91D0), aliuviniai miškai (91E0), žolynų turtingi eglynai (9050) bei miškapievės (6530). Visoms šioms buveinėms, išskyrus miškapieves, gamtinio rezervato režimas yra palankus užtikrinti gerą buveinių apsaugos būklę. Taikant gamtinio rezervato režimą, miškapievės ilgainiui gali transformuotis į kitas, gamtosauginiu požiūriu ne mažiau vertingesnes buveines arba, mokslininkų komisijai rekomendavus, gali būti taikomas jų ilgalaikis palaikymas.

Nematome esminių prieštaravimų tarp visuomenės lankymosi ir vykstančių natūralių procesų miške formuojantis sengirei Punios šile. Galimybė visuomenei lankytis Punios šile yra svarbi sąmoningumo ugdymo, švietimo, mokymo, pažintiniais ir rekreaciniais tikslais, tik lankytojų srautas Punios šile turėtų būti suvaldytas taip, kad rekreacinė apkrova nedarytų neigiamos įtakos saugomų rūšių apsaugos būklei (pavyzdžiui, naudojant tam tikrą infrastruktūrą, lankytojų srautas turėtų būti nukreiptas toliau nuo trikdymui jautrių rūšių buveinių).

Laišką pasirašo:

Prof. Dr. Algirdas Augustaitis, miškininkas-ekologas, Vytauto Didžiojo universiteto Žemės ūkio akademija

Danas Augutis, miškų ekologas

Prof. dr. Gediminas Brazaitis, miškininkas, Vytauto Didžiojo universiteto Žemės ūkio akademija, Miško biologijos ir miškininkystės institutas

Akad. Prof., Habil.dr. Vincas Būda, vyriausiasis mokslo darbuotojas, valstybinio mokslinių tyrimų instituto Gamtos tyrimų centras Direktorius

Doc. dr. Eduardas Budrys, ekologas, Gamtos tyrimų centro mokslo darbuotojas

Dr. Mindaugas Dagys, ornitologas, Gamtos tyrimų centras

Dr. Romas Ferenca, entomologas, Kauno Tado Ivanausko zoologijos muziejus

Dr. Reda Iršėnaitė, mikologė, Gamtos tyrimų centro vyresnioji mokslo darbuotoja

Prof. habil. dr. Petras Kurlavičius, ekologas, zoologas ir miškininkas, Vytauto Didžiojo universitetas

Prof. dr. Ernestas Kutorga, mikologas, Vilniaus universitetas

Dr. Mindaugas Lapelė, botanikas, Dzūkijos nacionalinio parko ir Čepkelių valstybinio gamtinio rezervato direkcija

Prof. dr. Vitas Marozas, miškininkas, Vytauto Didžiojo universiteto Žemės ūkio akademija, Aplinkos ir ekologijos institutas

Prof. dr. Pranas Mierauskas, Aplinkos valdymo laboratorija, Mykolo Romerio universitetas

Dr. Jurga Motiejūnaitė, mikologė, Gamtos tyrimų centro vyriausioji mokslo darbuotoja

Prof. dr. Gintautas Mozgeris, miškininkas, Vytauto Didžiojo universiteto Žemės ūkio akademija

Dr. Romas Pakalnis, miškininkas, Gamtos tyrimų centro mokslo tarybos narys

Prof. dr. (HP) Algimantas Paulauskas, biologas-genetikas, Vytauto Didžiojo universiteto Biologijos katedros vedėjas, GMF Aplinkos tyrimų centro vadovas

Dr. Žydrūnas Preikša, miško ekologas

Dr. Valerijus Rašomavičius, botanikas fitosociologas, Gamtos tyrimų centro vyresnysis mokslo darbuotojas

Dr. Bronius Šablevičius, biologas

Dr. Stanislovas Sinkevičius, ekologas ir aplinkotyriminkas

Prof. habil. dr. Jonas Rimantas Stonis, Vytauto Didžiojo Universiteto vyriausiasis mokslo darbuotojas, Baltijos-Amerikos biotaksonomijos instituto vykdančiasis direktorius

Dr. Vaclovas Stukonis, botanikas, vyresnysis mokslo darbuotojas, LAMMC Žemdirbystės institutas

Akad. Habil. dr. Mečislovas Žalakevičius, zoologas, ekologas, aplinkosaugos strategijos specialistas.